

АНОТАЦІЯ

Токмілова Л.М. Гарантії забезпечення процесуальних прав учасників адміністративного судочинства в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2021.

Дисертація є першим у адміністративно-процесуальній науці монографічним дослідженням гарантії забезпечення процесуальних прав учасників адміністративного судочинства.

У науковому дослідженні здійснено комплексний аналіз теоретико-правових засад гарантування процесуальних прав учасників адміністративного судочинства та виокремлено основні напрямки подальшої їх інтенсифікації та диференціації, визначено правову природу процесуальних прав учасників адміністративного судочинства в якості об'єкта гарантування з урахуванням правозастосовчої діяльності.

Обґрунтовано можливість визначення сутності гарантій процесуальних прав учасників адміністративного судочинства через їх позиціонування в якості: а) інституту адміністративно-процесуального права; б) елементу правового статусу учасників адміністративного судочинства. Встановлено, що гарантії процесуальних прав учасників адміністративного судочинства як інститут адміністративно-процесуального права, змістовно включає систему відносно відокремлених від інших і пов'язаних між собою правових норм, які визначають умови, засоби та способи забезпечення правомочностей, яких надано суб'єктам, що набули статусу учасника адміністративного судочинства для досягнення їх інтересів та мети адміністративного судочинства.

З'ясовано, що одна й та ж особа може набувати як одного й того ж, так і різного правового статусу учасника адміністративного судочинства під час розгляду різних конкретно визначених публічно-правових спорів. При цьому,

особа за наявності юридичної підстави її участі у розгляді та вирішенні адміністративними судами конкретної справи у судовому процесі набуває правового статусу характерного для конкретного учасника адміністративного судочинства. З іншого боку, незалежно від того, хто набуває правового статусу учасника адміністративного судочинства, сукупність елементів якими його детерміновано не є змінними та залежать виключно від конструкції адміністративного процесуального законодавства.

Сформульовано визначення поняття гарантії забезпечення процесуальних прав учасників адміністративного судочинства як системи соціально-економічних, політичних, юридичних заходів, яких спрямовано на забезпечення можливої або дозволеної поведінки особи під час її участі в адміністративному судочинстві для забезпечення приватних інтересів особи, з однієї сторони, та досягнення мети адміністративного судочинства – з іншої.

Розвинуто наукові уявлення щодо класифікації гарантії процесуальних прав учасників адміністративного судочинства на підставі поєднанні критеріїв правового статусу конкретного учасника адміністративного судочинства та об'єму наданих процесуальних прав шляхом виокремлення: 1) гарантій загальних процесуальних прав осіб, які беруть участь у справі; 2) гарантій спеціальних процесуальних прав осіб, які беруть участь у справі; 3) гарантій процесуальних прав осіб, які є іншими учасниками адміністративного процесу на підставі займаної посади в апараті суду; 4) гарантій процесуальних прав осіб, які є іншими учасниками адміністративного процесу та не віднесені до апарату суду.

Запропоновано використання підходу до класифікації гарантій забезпечення процесуальних прав учасників адміністративного судочинства через виокремлення: 1) нормативно-статусних гарантій та 2) інституційно-організаційних гарантій.

Визначено поняття процесуальних прав учасника адміністративного судочинства в якості елементу процесуального статусу як гарантованої

законом міри можливої або дозволеної поведінки особи під час її участі в адміністративному судочинстві.

Проаналізовано нормативно-статусні гарантії забезпечення процесуальних прав, якими визначено: статус учасників справи, порядок набуття статусу та підстави залучення їх до розгляду справи, а також порядок та умови здійснення процесуальних прав, а інституційно-організаційні гарантії виражаються через форми взаємодії із суб'єктами, уповноваженими забезпечувати процесуальні права учасників справи. Охарактеризовано теоретичні та практичні особливості набуття статусу учасника справи, порядок та процесуальні форми залучення окремих учасників справи до участі справі.

Удосконалено загальні положення, які характеризують гарантії процесуальних прав учасників адміністративного судочинства шляхом виокремлення таких ознак: це система соціально-економічних, політичних, юридичних умов, способів та засобів (в подальшому доцільно використати для позначення «умов, способів та засобів» термін «заходи»); заходи, через які виражено зміст гарантій, спрямовано на забезпечення фактичної реалізації та охорону прав, які об'єктом гарантування; вказані заходи детермінують наявність рівних можливостей при вступі суб'єкта права у конкретні правовідносини; вказані заходи є забезпечувальною системою правових та соціальних механізмів, яку сформовано в конкретній державі відповідно до наявного стану розвитку суспільних відносин.

Виокремлено форми вступу законного представника до участі у судовому процесі: 1) самостійний вступ до участі у справі; 2) залучення адміністративним судом, яке може бути обов'язковим та необов'язковим (факультативним). Охарактеризовано процесуальні підстави вступу законного представника до участі у справі в кожному з виокремлених випадків.

Надано теоретичне обґрунтування співвідношення самопредставництва та представництва з зазначенням: недоцільності їх ототожнення та

вираження одне через інше; відмінностей цих правових явища залежно від підстав виникнення, підтвердженням повноважень, а також переліку осіб, якими вони можуть здійснюватися.

Набули подальшого розвитку положення щодо групування нормативно-правових актів, якими сформовано основу для застосування гарантій процесуальних прав учасників адміністративного судочинства через віднесення до них тих, що а) визначають статус учасників адміністративного судочинства та окреслюють їх процесуальні права в якості об'єкта гарантування; б) конкретизують зміст нормативно-статусних та інституційно-організаційних гарантій забезпечення процесуальних прав учасників адміністративного судочинства; в) детермінують правомірність дій, яких пов'язано з гарантуванням процесуальних прав учасників адміністративного судочинства.

Сформульовано рекомендації щодо розуміння нормативно-статусних гарантій забезпечення процесуальних прав осіб, які є учасниками адміністративного судочинства на підставі займаної посади в апараті суду в якості заходів, яких спрямовано на: 1) особливий порядок призначення та звільнення; 2) особливий порядок залучення до розгляду адміністративної справи; 3) можливість притягнення до відповідальності осіб, які проявляють неповагу або іншим чином неетично ведуть себе по відношенню до працівників апарату суду, які є учасниками адміністративного судочинства; 4) особливий порядок державного захисту працівників апарату суду, які є учасниками адміністративного судочинства; 5) можливість підвищення кваліфікації працівників апарату суду, які є учасниками адміністративного судочинства тощо.

До гарантій забезпечення процесуальних прав окремих учасників адміністративного судочинства запропоновано віднести заходи, яких спрямовано на процесуальну взаємозамінюваність секретаря судового засідання, судового розпорядника та помічника судді.

Обґрунтовано тезу щодо необхідності гарантування процесуальних прав помічника судді через: 1) встановлення можливості для нього заявляти самовідвід та відвід на одному рівні з іншими учасниками адміністративного судочинства; 2) призначення на посаду та звільнення з посади помічника судді керівником апарату відповідного суду, що дозволять уникнути плутанини з обов'язковим поданням судді як підстави для призначення та звільнення цього працівника апарату суду.

Розвинуто наукові положення щодо змістовного наповнення гарантій забезпечення процесуальних прав заходами, яких спрямовано на: створення умов, що сприяють реалізації прав; охорону прав від порушень зі сторони кого б то не було; процес реалізації і захист цих прав від вже здійсненого реального їх порушення; відновлення порушених прав на всіх стадіях правореалізуючого процесу.

Аргументовано необхідність затвердження Вищою радою правосуддя Положення про підготовку та періодичне навчання працівників апарату суду у Національній школі суддів України та Концепції єдиної програми державного захисту осіб, які беруть участь в здійсненні судочинства.

У дисертації сформульовані й інші теоретично обґрунтовані пропозиції про вдосконалення актів чинного антикорупційного законодавства в частині функціонування інституту антикорупційного декларування.

Ключові слова: гарантії, забезпечення процесуальних прав, процесуальний статус, учасник адміністративного судочинства, представник, працівник апарату суду, нормативно-статусні гарантії, інституційно-організаційні гарантії.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА:

1. Токмілова Л.М. Гарантії забезпечення процесуальних прав учасників адміністративного судочинства: поняття та класифікація. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2019. № 4. С. 79-88.

2. Токмілова Л.М. Щодо визначення процесуальних прав учасників адміністративного судочинства. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 2. Том 2. С. 73 – 76.

3. Токмілова Л.М. Особливості набуття статусу учасника адміністративного судочинства. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2020. № 8 (36). 2020. С. 178-171.

4. Токмілова Л.М. Нормативно-статусні гарантії осіб, які є іншими учасниками адміністративного судочинства на підставі займаної посади в апараті суду. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2020. № 2. С. 92-99.

5. Токмілова Л.М. Щодо набуття статусу учасника справи. *Теоретичні та практичні проблеми правового регулювання суспільних відносин: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 17–18 січня 2020 р.* Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2020. С.131-133.

SUMMARY

Tokmilova L.M. Guarantees of ensuring the processual rights of participants in administrative proceedings in Ukraine. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript. Dissertation submitted for the scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 – Law. – National University “Odesa Law Academy”, Odesa, 2021.

The dissertation is the first in administrative-processual science monographic research of guarantees of maintenance of processual rights of participants of administrative legal proceedings.

The research provides a comprehensive analysis of the theoretical and legal basis for guaranteeing the processual rights of participants in administrative proceedings and identifies the main directions of their further intensification and differentiation, determines the legal nature of processual rights of participants in administrative proceedings as an object of guarantee taking into account law enforcement activities.

The possibility of determining the essence of guarantees of processual rights of participants in administrative proceedings through their positioning as: a) the institution of administrative processual law; b) an element of the legal status of participants in administrative proceedings. It is established that the guarantees of processual rights of participants in administrative proceedings as an institution of administrative processual law, meaningfully includes a system of relatively separate and related legal norms that determine the conditions, means, and methods of ensuring the powers granted to subjects who have acquired the status of a participant in administrative proceedings to achieve their interests and the purpose of administrative proceedings.

It was found out that the same person can acquire both the same and different legal status of a participant in administrative proceedings during the consideration of various specifically defined public law disputes. In this case, a person in the presence of a legal basis for his participation in the consideration and decision of administrative courts of a particular case in the trial acquires the legal status characteristic of a particular participant in administrative proceedings. On the other hand, regardless of who acquires the legal status of a participant in administrative proceedings, the set of elements by which it is determined is not variable and depends solely on the design of administrative processual legislation.

The concept of guaranteeing the processual rights of participants in administrative proceedings is defined as a system of socio-economic, political, legal measures aimed at ensuring possible or permissible behavior of a person during his participation in administrative proceedings to ensure the private interests of a person, on the one hand, and achieve the goal of administrative proceedings – on the other.

The thesis considers the scientific ideas on the classification of guarantees of processual rights of participants in administrative proceedings based on a combination of criteria of the legal status of a particular participant in administrative proceedings and the scope of granted processual rights by distinguishing: 1) guarantees of general processual rights of persons involved in

the case; 2) guarantees of special processual rights of persons involved in the case; 3) guarantees of processual rights of persons who are other participants in the administrative process based on their position in the court staff; 4) guarantees of processual rights of persons who are other participants in the administrative process and are not included in the court staff.

It is proposed to use the approach to the classification of guarantees of processual rights of participants in administrative proceedings through the separation of: 1) regulatory and status guarantees and 2) institutional and organizational guarantees.

The concept of processual rights of a participant in administrative proceedings is defined as an element of processual status as a legally guaranteed measure of possible or permissible behavior of a person during his participation in administrative proceedings.

The normative-status guarantees of securing processual rights are analyzed, which determine: the status of participants in the case, the procedure for obtaining the status and grounds for their involvement in the case, as well as the procedure and conditions of processual rights, and institutional-organizational guarantees are declared through forms of interaction with entities authorized to ensure the processual rights of the parties to the case. Theoretical and practical features of acquiring the status of a participant to the case, the procedure and processual forms of involving individual participants in the case to participate in the case are described.

The author improves general provisions that characterize the guarantees of processual rights of participants in administrative proceedings by distinguishing the following features: it is a system of socio-economic, political, legal conditions, methods, and means (hereinafter it is advisable to use the term “measures” to denote “conditions, methods, and means”); measures through which the content of guarantees is expressed, aimed at ensuring the actual implementation and protection of the rights that are the object of guarantee; these measures determine the existence of equal opportunities for the entry of the subject of law in a specific

legal relationship; these measures are a security system of legal and social mechanisms, which is formed in a particular state under the current conditions of social relations development.

The forms of entry of the legal representative to participate in the trial are singled out: 1) independent entry to participate in the case; 2) involvement by an administrative court, which may be mandatory or optional (facultative). The processual grounds for the entry of a legal representative to participate in proceedings in each of the selected cases are described.

Theoretical substantiation of the ratio of self-representation and representation is given, indicating: inexpediency of their identification and expression through each other; differences of these legal phenomena depending on the bases of occurrence, confirmation of powers, and also the list of persons by whom they can be carried out.

The thesis gave further development to the provisions on the grouping of normative legal acts, which formed the basis for the application of guarantees of processual rights of participants in administrative proceedings by including those that: a) determine the status of participants in administrative proceedings and outline their processual rights as an object of guarantee; b) specify the content of normative-status and institutional-organizational guarantees of ensuring the processual rights of participants in administrative proceedings; c) determine the legality of actions related to the guarantee of processual rights of participants in administrative proceedings.

Recommendations on the understanding of normative-status guarantees of ensuring processual rights of persons who are participants of administrative proceedings based on their position in the court staff are formulated as measures aimed at: 1) special procedure for appointment and dismissal; 2) a special procedure for involvement in the consideration of an administrative case; 3) the possibility of prosecuting persons who show disrespect or otherwise behave unethically concerning employees of the court staff who are participants in administrative proceedings; 4) special procedure for state protection of court staff

who are participants in administrative proceedings; 5) the possibility of professional development of court staff who are participants in administrative proceedings, etc.

The guarantees of ensuring the processual rights of individual participants in administrative proceedings are proposed to include measures aimed at processual interchangeability of the secretary of the court session, court administrator, and assistant judge.

The thesis on the need to guarantee the processual rights of the assistant judge through: 1) establishing the possibility to resign and recusal on the same level with other participants in administrative proceedings; 2) appointment and dismissal of an assistant judge by the chief of staff of the relevant court, which will avoid confusion with the mandatory submission of a judge as a basis for the appointment and dismissal of this employee of the court.

Scientific provisions have been developed on the content of guarantees for the provision of processual rights by measures aimed at: creating conditions conducive to the realization of rights; protection of rights from violations by anyone; the process of fulfilment and security of these rights from the already committed actual violation; restoration of violated rights at all stages of the law enforcement process.

The need for approval by the High Council of Justice of the Regulations on training and periodic training of court staff at the National School of Judges of Ukraine and the Concept of a unified program of state protection of persons involved in the administration of justice.

The dissertation also formulates other theoretically substantiated proposals for improving the current anti-corruption legislation in terms of the functioning of the institution of the anti-corruption declaration.

Keywords: guarantees, provision of processual rights, processual status, participant of administrative proceedings, representative, employee of the court staff, normative-status guarantees, institutional-organizational guarantees.

LIST OF APPLICANT'S PUBLICATIONS:

1. Tokmilova L.M. Guarantees of ensuring the processual rights of participants in administrative proceedings: the concept and classification. *Bulletin of the Chernivtsi Faculty of the National University "Odessa Law Academy"*. 2019. № 4. pp. 79–88.
2. Tokmilova L.M. Regarding the determination of processual rights of participants in administrative proceedings. *Prykarpattya Legal Bulletin*. 2019. № 2. Vol. 2. pp. 73–76.
3. Tokmilova L.M. Features of acquiring the status of a participant in administrative proceedings. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2020. № 8 (36). 2020. pp. 178-171.
4. Tokmilova L.M. Regulatory guarantees of persons who are other participants in administrative proceedings on the basis of their position in the court staff. *State and regions. Series: Right*. 2020. № 1. pp. 92–99.
5. Tokmilova L.M. Regarding the acquisition of the status of a party to the case. *Theoretical and practical problems of legal regulation of public relations: materials of the international scientific-practical conference, Kharkiv, January 17-18, 2020*. Kharkiv: NGO "Association of Postgraduate Lawyers", 2020. pp. 131-133.